

INVESTICE ČESKÝCH FIREM V ZAHRANIČÍ

Marie BOHATÁ, CMC Graduate School of Business, Čelákovice; Alena ZEMPLINEROVÁ, Národohospodářský ústav AV ČR, Praha

1. Úvod

Zahraniční obchod a zahraniční investice jsou pro malou ekonomiku klíčovými faktory její konkurenční schopnosti. Období privatizace a transformace plánovaných ekonomik je charakterizováno značným přílivem přímých zahraničních investic (PZI). Je proto přirozené, že odborná literatura a hospodářská politika se dosud věnovaly téměř výhradně jen jedné ze dvou stránek přímých zahraničních investic – investicím do naší země přicházejícím. Odliv investic do zahraničí zůstal dosud stranou pozornosti, ačkoliv je to jen druhá strana téže mince.

Přestože objem přímých investic do zahraničí odcházejících je stále na relativně nízké úrovni, zásoba českého kapitálu v zahraničí se neustále zvyšuje. Zároveň lze očekávat, že v následujících letech význam těchto investic poroste (viz Kalotay, 2002; Svetlic, Rojec, 2003). Masivní přímé zahraniční investice, které přicházely do Irska po několik dekád, vedly nejen k rychlému ekonomickému růstu, ale také s určitým zpožděním k nárůstu přímých irských investic do zahraničí, které v r. 1999 dosáhly 6 mld. EUR. Odliv investic do zahraničí se tak v posledních letech přiblížil objemu investic, jež do Irska přicházejí (viz Barry, Gorg, Mc Dowell, 2001). Řada teoretických modelů poukazuje na to, že investice do zahraničí jsou v současnosti nezbytnou strategií pro zachování a zlepšení konkurenceschopnosti domácích firem (viz Vernon, 1966; Dunning, Narula, 1996). Empirické studie, které by naplňovaly tyto modely, jsou však vzácné.

Zárodky přímých investic v zahraničí bylo možno sledovat již v předválečné ekonomice samostatného Československa, která se vyznačovala moderními průmyslovými trendy. Asi nejznámějším příkladem tohoto rodícího se jevu bylo založení pobočky Živnostenské banky v Londýně. Póunorová změna ekonomického systému a orientace na Sovětský svaz se projevila i ve směřování hlavních zahraničních investic. Připomeňme např. finanční účast československé vlády na výstavbě metalurgického komplexu Krivoj Rog, která měla být hrazena dovozem surovin za zvýhodněné ceny. V západních zemích vznikaly v době centrálního řízení ekonomiky pouze afilace podniků provozujících zahraniční obchod.

V prvních letech transformace, tedy na začátku 90. let, se objevily pokusy několika velkých českých firem o přímé investice do zahraničí (PIZ). Byly však většinou neúspěšné. Příčinami nezdaru byly zejména nedostatek kapitálu a zkušeností, podceněná příprava či nedostatečná znalost podnikatelského prostředí. Šlo např. o projekty v oblasti těžkého strojírenství v Číně, Jižní Koreji či Jižní Americe. Tyto podnikatelské plány se ukázaly pro tehdejší dobu jako příliš ambiciózní, pro-

*) Výzkum byl proveden v rámci projektů GA ČR 402/03/1287 „Efekty státní pomoci v procesu ekonomické transformace“ a ACE Phare „Outward Internationalization Facilitating Transformation and EU Accession“.

tože příslušní investoři nebyli dost silní a PIZ rozhodně nemohly zachránit podkapitalizované a neúplně privatizované podniky (viz Bohatá, 2001).

Vzhledem k historii Československa by se dalo předpokládat, že po rozpadnutí společného státu v r. 1992 se některé podniky na Slovensku stanou dědictvím ČR. Geografický základ dělení společného majetku však tento předpoklad vyloučil a vzniklo jen několik výjimek typu Československé obchodní banky.

Stat' přináší kvantitativní a kvalitativní informace o přímých investicích českých firem do zahraničí od roku 1993. Analýza je založena na dvou souborech dat, jimiž jsou údaje shromažďované Českou národní bankou (ČNB) pro sestavení platební bilance a informace z průzkumu mezi podniky, který byl proveden v rámci výzkumných grantů. Zatímco údaje ČNB charakterizují zahraniční afilace a umožňují zkoumat trendy a strukturu PIZ, náš průzkum přinesl informace umožňující zkoumat zpětný vliv těchto investic na restrukturalizaci a konkurenční schopnost mateřských firem a domácí ekonomiku.

Efekty PIZ lze nahlížet z četných aspektů. Mezi nejvýznamnější patří vliv na obchodní bilanci, produktivitu a zaměstnanost. Dalšími zkoumanými efekty jsou úroveň technologie, příjmy do státního rozpočtu a diverzifikace rizik (viz např. Lall, 1996). V našem průzkumu jsme se snažily nejen získat informace o těchto efektech, ale také identifikovat důvody a překážky pro přímé investice domácích podniků do zahraničí. Z hlediska robustnosti závěrů je však třeba zdůraznit, že pro stanovení trendů jsou časové řady ještě poměrně krátké, zkoumaný soubor podniků je velmi malý a reprezentuje především zpracovatelský průmysl.¹⁾

2. České investice v zahraničí v letech 1993 – 2002

V této části statí jsou využita převážně data České národní banky, výsledky našeho průzkumu jsou použity jen za účelem vysvětlení některých statisticky popsaných jevů. Systematické sledování přímých zahraničních investic Českou národní bankou začínalo v roce 1993 s výraznou změnou v metodologii v roce 1998.²⁾ Údaje o tocích ČNB zjišťuje a publikuje čtvrtletně od r. 1993, a to na základě hlášení komerčních bank. Od r. 1998 (počínaje údaji za r. 1997) jsou zjišťovány ročně stavy u investorů. Od respondentů jsou požadována data v členění: základní jmění, reinvestovaný zisk a ostatní kapitál (přijaté a poskytnuté úvěry včetně cenných papírů a dodavatelských úvěrů). Jako dodatečná informace jsou u českých investic v zahraničí zjišťovány počty pracovníků a klasifikace investice dle původu a činnosti. Na základě těchto zjišťování jsou toky považovány za údaje předběžné a odhady stavu se upřesňují.

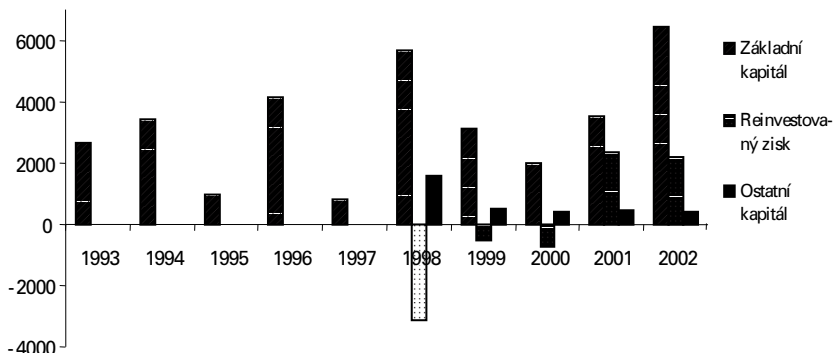
2.1 *Situace, trendy*

Graf 1 na následující straně ilustruje, že toky základního kapitálu do zahraničí lze charakterizovat jako nízké a nerovnoměrné. Po extrémně nízkých investicích do zahraničí z roku 1997 se v letech 1998–1999 toky zvýšily, v r. 2000 poklesly a v následujících letech opět zaznamenaly vzestup. Záporné reinvestované zisky v

1) Průzkum se uskutečnil v r. 2001 a zahrnuje údaje za r. 2000. Bylo osloveno 200 firem. Odpovědi se však podařilo získat pouze od 26 firem, a to na základě osobních intervencí. Většina respondentů se angažuje ve zpracovatelském průmyslu.

2) Používaná definice přímé zahraniční investice, tj. 10% a vyšší podíl zahraničního investora na základním jmění společnosti s podmínkou trvalého zájmu na společnosti a jejím řízení, je od r. 1998 v souladu s praxí OECD (OECD Benchmark Definition) i Mezinárodního měnového fondu (IMF Balance of Payments Manual).

Graf 1
Přímé investice ČR do zahraničí (v mil. Kč)

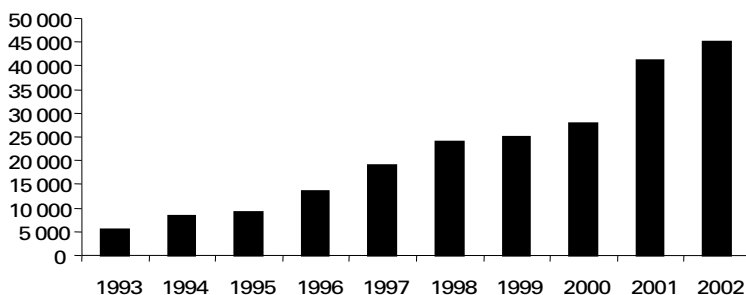

Poznámka: Záporné znaménko označuje ztrátu nebo stažení investovaného kapitálu.
Pramen: ČNB, www.cnb.cz/stat_pb_pzi.php.

letech 1998 – 2000 svědčí o tom, že celkové ztráty firem operujících v zahraničí převyšovaly dosahované zisky. V r. 2001 byly investice do zahraničí negativně ovlivněny likvidací dřívějších podniků zahraničního obchodu, které založily řadu afilací v zahraničí pro usnadnění obchodu.

Navzdory stahování části investovaného kapitálu se stav investic do zahraničí v letech 1993 – 2002 nepřetržitě zvyšoval (viz graf 2). Rostl i počet registrovaných investorů a počet firem. Zatímco v r. 1997 investovalo v zahraničí 165 společností, které založily celkem 333 afilací a poboček, v r. 1999 bylo registrováno již 361 firem investujících v zahraničí a ty založily 795 afilací. Podle expertů ČNB uvedené počty rostly především díky kvalitnějšímu statistickému zjišťování.

Graf 2
Stav českých investic do zahraničí (v mil. Kč)

Pramen: ČNB, www.cnb.cz/stat_pb_pzi.php.

Do konce r. 2001 celkový stav investic do zahraničí dosáhl 1,4 mld. USD. Pomineme-li určité nedostatky statistického vykazování, je možných vysvětlení, proč je tento objem tak nízký, více. Jeden výklad nabízí teorie nazývaná „dráha in-

vestičního rozvoje“ (investment development path), která tvrdí, že stav čistých investic v zahraničí souvisí s ekonomickým rozvojem dané země. Česká republika je stále ještě v té fázi svého rozvoje, kdy přímé investice přicházejí ze zahraničí a teprve s pokračujícím ekonomickým růstem budou nabývat na síle i investice do zahraničí (viz Dunning, Narula, 1996).

Jiným důvodem může být malý objem přímých zahraničních investic přicházejících do ČR v průběhu prvních let ekonomické transformace. Na rozdíl od jiných transformujících se ekonomik byl přístup české vlády k zahraničním investicím spíše diskriminační. Lze připomenout restriktce týkající se vlastnictví půdy a nemovitostí, potřebu některých speciálních povolení, omezení v podnikání cizinců v určitých sektorech či vyloučení z účasti v privatizaci (viz Zemplerová, 1998). Příležitosti pro zahraniční investory byly v průběhu privatizace jen omezené. V tomto kontextu sehrál roli i odklad privatizace bank. Mimo to nadnárodní společnosti, které již operují na našem trhu, investují do ostatních zemí přímo, nikoliv přes svoji společnost v České republice. Pokud investují např. na Slovensku, využívají k tomu české experty, kapitál a jeho vlastnictví však bude registrované podle země mateřské společnosti.

V první polovině 90. let byly domácí podniky podkapitalizované a neměly vypracovány realistické rozvojové strategie. Jejich potenciál pro investování v zahraničí byl tedy nutně velmi omezený. Většina prodeje českých firem byla orientována na vnitřní trh a trhy nejbližších sousedních zemí. Ryze české firmy jen výjimečně vypracovávaly globální rozvojové strategie orientované na investice do zahraničí, technologické transfery a získávání podílu na mimoevropských trzích. Českým firmám chyběly takové výhody jako např. mezinárodně uznávané značky, vysoká kvalita, mezinárodní distribuční sítě a propagační programy, jimiž disponovali jejich globální konkurenti.

2. 2 *Geografická struktura přímých zahraničních investic*

Podle objemu základního jmění byly dosud hlavními oblastmi zájmu českých investorů země střední a východní Evropy (SVE), které představují více než 40 % celkového objemu investic do zahraničí. Tento podíl se v letech 1997 – 2000 prakticky nezměnil. Skutečnost, že české investice do zahraničí byly umísťovány především v zemích střední a východní Evropy lze vysvětlit předchozí zkušeností. Ukázalo se, že jak osobní, tak obchodní vztahy vytvořené v době centrálně plánovaného hospodářství těchto zemí hrály důležitou roli. Kromě toho česká ekonomika – obdobně jako další země realizující vysoké objemy zahraničního obchodu v rámci RVHP – se zrušením tohoto seskupení téměř přes noc tyto trhy ztratila. V průběhu přechodu k tržní ekonomice se řada českých firem snažila na bývalé působiště znovu vstoupit, a to i prostřednictvím přímých investic do zahraničí a výrobou na místě zásobovat dřívější trhy.

Náš průzkum mezi českými firmami investujícími v zahraničí prokázal, že potřebné informace o podnikatelském prostředí v příslušných zemích byly získávány zejména na základě osobních a obchodních kontaktů, nikoliv prostřednictvím Hospodářské komory, zastupitelských úřadů či nejrůznějších agentur. V první polovině 90. let bylo zjevné, že české firmy postrádaly nejen partnery a obchodní kontakty v západních zemích, ale i informace o investičních příležitostech.

Pouze méně než šestina českého základního kapitálu investovaného do zahraničí byla umístěna do členských zemí EU. Tento podíl měl navíc klesající tendenci, takže v letech 1997 – 2000 se stav českých investic v EU snížil o 10 procentních bodů. Na jednotku kapitálu investovaného v EU však připadá vyšší obrát a nižší počet zaměstnanců než v případě Ruska a ostatních zemí střední a východní Evro-

py. V rámci EU české firmy investovaly nejvíce v Německu a Rakousku, neboť tyto dvě země jsou zároveň i největšími obchodními partnery a investory v ČR.

Analýza geografické struktury exportu afilací na základě dat ČNB ukázala, že asi dvě třetiny exportu zahraničních afilací jdou do EU a jen čtvrtina do zemí střední a východní Evropy (viz tabulka 1). Pouze velmi malé procento exportu směřuje do země mateřské společnosti, tedy do České republiky. Podobně i ve zkoumaném vzorku firem export do EU představoval asi 63 %. Tyto výsledky do značné míry korespondují s teritoriální strukturou vývozu celé ČR.

Tabulka 1

České firmy v zahraničí: geografické rozložení podle vybraných ukazatelů (rok 2000, v %)

	Kapitál	Obrat	Počet zaměstnanců	Export
EU	16,33	38,81	5,41	62,78
SVE	43,65	51,96	66,07	25,02
Bývalý SSSR	2,24	1,49	20,89	1,84
Ostatní	37,78	7,74	7,63	10,35
Celkem	100,00	100,00	100,00	100,00

Pramen: kapitál, obrat a počet zaměstnanců – ČNB; export – vlastní propočty z údajů ČNB, www.cnb.cz/publikace.

Regionální struktura je ovlivňována existujícím investičním klimatem v jednotlivých zemích. Některé země jako např. Panenské ostrovy nebo Seychelly nabízejí výhody nízkých daní, cel a daňových prázdnin. Lze se domnívat, že touto cestou dochází k tzv. praní špinavých peněz a dalším spekulacím s kapitálem. Oficiální statistika však většinu těchto transakcí nepodchytí. Vedle těchto „daňových rájů“ poskytují další země jiné než fiskální pobídky, které vedou ke snižování nákladů. Některé firmy investující v zahraničí se snaží vyhnout specifické regulaci. Zatímco daňové ráje v poslední době ztratily pro české investory na atraktivnosti (alespoň podle výkazů statistiky), země s nízkými pracovními náklady, jako např. Čína, Indie nebo Malajsie, kde navíc existují rozsáhlé trhy, zájem vzbuzují.

Je pochopitelné, že díky historickým událostem, zeměpisné poloze a blízkému jazyku je největším příjemcem českých investic do zahraničí Slovenská republika (viz tabulka 2), která je zároveň i zemí s jejich nejstabilnějším podílem. Vzhledem k celkově nízkému objemu ovlivňují jednotlivé investice nebo jejich stažení dosti výrazně jak toky, tak strukturu. Např. v r. 1998 se stalo druhým největším příjemcem Slovinsko, ale po uzavření pobočky jedné finanční instituce se podíl Slovinska stal v podstatě zanedbatelným.

Vzhledem k minulým vazbám a k velikosti trhu české firmy jen velmi málo investovaly do Ruska. Tamní české pobočky se musely vyrovnávat s problémy způsobenými finanční krizí a nestabilitou měny. Situaci dále ztěžovala i politická nestabilita, korupce a kriminalita. Četné nadnárodní společnosti založily zpočátku jen malou kancelář monitorující situaci a byly připraveny ve vhodném okamžiku do země vstoupit. Interview s českými investory ukázal, že na ruský trh mohly dosud úspěšně vstoupit jen firmy s dobrou znalostí prostředí, které zaměstnávají ve vedoucích funkcích české manažery a nepřipouštějí, aby se místní partneři spolupodíleli na rozhodování.

Tabulka 2

České přímé investice v zahraničí podle jednotlivých zemí (základní kapitál, v %)

Země	1997	1998	1999	2000	2001
Slovensko	30,50	20,97	30,40	30,06	23,77
Lichtenštejnsko	0,00	3,41	3,40	17,80	20,24
Britské ostrovy	5,78	4,24	6,80	6,15	9,07
Polsko	4,06	3,79	4,80	5,92	5,31
Maďarsko	0,48	0,75	8,30	5,06	4,38
Německo	12,05	9,33	8,00	4,99	2,69
Kypr	4,03	2,40	2,10	4,18	0,72
Velká Británie	5,44	1,44	2,40	3,37	1,49
Itálie	0,10	0,17	2,80	2,46	1,01
Rakousko	2,31	2,10	2,10	2,35	0,4
Švýcarsko	2,38	2,87	3,00	2,15	0,32
Irsko	0,30	1,18	1,80	1,74	0,38
Slovinsko	3,77	18,88	4,70	0,92	0,24
Bulharsko	0,20	1,03	1,20	0,47	0,25
Nizozemsko	3,85	3,15	3,40	0,02	3,30
Rumunsko	0,54	0,59	2,40	-0,02	0,07
Seychelly	8,00	5,60	-	-	-
Ostatní	16,24	18,10	12,40	12,38	26,35
Celkem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Pramen: ČNB, www.cnb.cz/stat_pb_pzi.php.

2.3 Odvětvová struktura

Měřeno objemem základního kapitálu, 80 % českých investic do zahraničí směřuje do sektoru služeb. Na tomto vývoji se podílejí zejména služby finančního zprostředkování a obchod a opravy. Dominantní role služeb se projevuje i ve vztahu k EU: na konci r. 1999 se služby podílely 60 % na celkových investicích českých firem do EU a v r. 2000 tvořily již 74 %.

Liberalizace, která umožnila růst obchodu ve zpracovatelském průmyslu, iniciovala růst internacionalizace služeb spojených s příslušnými produkty zpracovatelského průmyslu. Firmy působící ve zpracovatelském průmyslu a dodávající na trh finální výrobky jsou ve snaze o udržení konkurenční schopnosti často nuceny investovat do souvisejících služeb. V období transformace se služby v mnoha segmentech (turismus, software) rozvinuly velmi rychle. V některých oblastech zůstávají trhy i nadále regulované, protože mají oligopolní, event. monopolní strukturu (např. telekomunikace, veřejná doprava a další veřejně prospěšné podniky).

Pouze 13 % celkového objemu základního kapitálu směřovalo v r. 2000 do zpracovatelského průmyslu. Jak ukazuje tabulka 3, i přes nízký podíl základního kapitálu pracuje ve zpracovatelském průmyslu většina pracovníků a je zde i největší ob-

rat a export. Vysoké jsou i podíly dovozu z ČR na vstupech příslušných firem operujících v zahraničí.

Tabulka 3

České firmy v zahraničí: vybrané ukazatele dle ekonomické aktivity (rok 2000)

Ekonomická aktivita	Stav PIZ	Obrat	Zaměstnanost	Export	Import
Zpracovatelský průmysl	13,3	76,6	57,9	54,3	81,4
Stavebnictví	0,9	0,6	0,1	1,3	0,4
Obchod a opravy	30,1	11,1	16,4	11,9	11,0
Hotely a restaurace	0,0	0,1	2,2	0,0	0,0
Doprava, komunikace	2,0	0,2	0,6	0,4	0,0
Finanční zprostředkování	41,0	3,9	9,3	0,0	2,6
Nemovitosti	6,9	7,5	12,5	31,8	4,6
Jiné služby	5,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

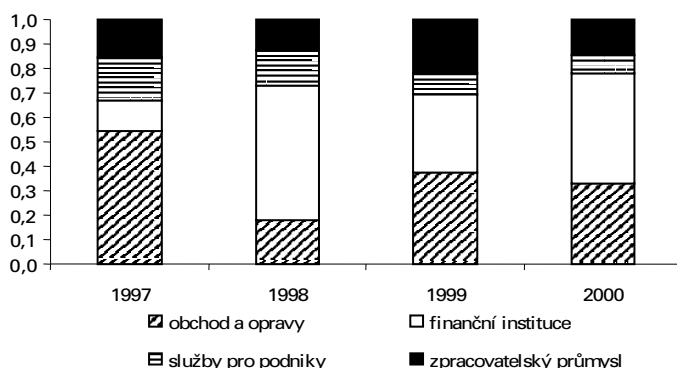
Pramen: ČNB, www.cnb.cz/publikace.

Nejvíce internacionalizovaným odvětvím zpracovatelského průmyslu je průmysl automobilový, v němž silně expanduje vnitroodvětvový obchod mezi výrobními jednotkami specializovanými na určité produkty. Tento sektor vykazuje nejvyšší investiční aktivitu v zahraničí.

Jako již bylo uvedeno, časové řady jsou zatím krátké a je tedy obtížné hodnotit trendy. Vývoj českých zahraničních investic je relativně nestabilní a zpracovatelský průmysl dosáhl nejvýraznějšího podílu v r. 1999. Změny v odvětvové struktuře jsou patrné z grafu 3.

Graf 3

České přímé investice v zahraničí (základní kapitál) dle ekonomické aktivity (v %)

Pramen: ČNB, vlastní propočty.

2. 4 Vlastnická struktura, vazby mezi zahraničním obchodem a zahraničními investicemi

Tři čtvrtiny celkového počtu firem investujících v zahraničí jsou malé nebo střední velikosti a jsou domácího původu. Na počátku operují na domácím trhu a poté, co se rozrostou, začínají se internacionalizovat. Internacionalizační procesy jsou motivovány hledáním trhů a růstem efektivnosti. Český trh je pro expandující firmy příliš malý a nezanedbatelnou roli hraje i diverzifikace rizika.

Podle platební bilance bylo mezi 360 firmami, které v r. 1999 investovaly v zahraničí, 70 „nepřímých investorů“, tj. nadnárodních společností, jež jsou zahraničními investory v ČR. Tito nepřímí investoři patří většinou do největší velikostní skupiny.

Přímé zahraniční investice jsou obvykle zkoumány v souvislosti se zahraničním obchodem. Je známou skutečností, že podíl ČR na celosvětovém obchodu se od r. 1993 zdvojnásobil a teritoriální struktura zahraničního obchodu prodělala dramatické změny. V současnosti má v zahraničním obchodě dominantní postavení EU a další evropské státy. Otevřenost české ekonomiky dnes překračuje úroveň malých, vysoce výkonných evropských ekonomik, jako je např. Nizozemsko. Ilustraci internacionalizačních procesů podává tabulka 4, která obsahuje údaje o zahraničním obchodě a přímých zahraničních investicích do ČR v relaci k HDP.

Tabulka 4

Podíl zahraničního obchodu a zahraničních investic na HDP (v Kč)

Rok	1994	1996	1998	2000	2001	2002 ¹⁾
Vývoz	38,8	38,4	45,3	56,5	58,8	55,6
Dovoz	42,1	48,2	49,7	62,6	64,2	58,0
PIZ	0,3	0,3	0,2	0,1	0,2	0,3
PZI	4,9	2,5	6,5	9,7	8,7	14,1

1) Leden až září.

Pramen: vlastní výpočty z údajů ČSÚ a ČNB.

Z hlediska objemu přicházejících přímých zahraničních investic na obyvatele je ČR od r. 2000 na špičce středoevropských zemí: na konci r. 2001 připadalo na obyvatele v ČR 2 590 USD, v Maďarsku 2 345, v Polsku 1 050 a na Slovensku 830 USD. Dle studií UNCTAD (viz www.unctad.org/en/subsites/dite) stav přímých zahraničních investic do ČR představoval v r. 2000 40 % HDP (stejně jako v Maďarsku), což je dvojnásobek celosvětového průměru.

Investice ze zahraničí rostou rychleji než české investice do zahraničí (míra poměřující stav investic do zahraničí vůči stavu investic ze zahraničí činila v r. 2000 podle UNCTAD 0,6 (blízkých hodnot dosáhlo Polsko 0,5 či Slovensko 0,7). Jedinou zemí ze středo- a východoevropského regionu, kde je dynamika stavu investic odcházejících vyšší než přicházejících, je Maďarsko (3,1).

Zahraniční investoři významně ovlivňují výkonnost české ekonomiky a její vnitřní restrukturalizační procesy. Jak ukazují dosavadní analýzy, sektor pod zahraniční kontrolou dosahuje mnohem lepších výsledků než sektor domácích firem (viz Zemplerová, Benáček, 1997). Investiční aktivita firem pod zahraniční kontrolou je podstatně vyšší a postupně sílí vazba mezi investicemi přicházejícími do ČR a investicemi příslušných nadnárodních společností do zahraničí. Většina nadnárodních společností považuje celou střední a východní Evropu za jeden trh

a často si vybírají jednu zemi jako výchozí bod pro svou expanzi opírající se o dříve vytvořené sítě. Jak již bylo řečeno výše, vzhledem k tomu, že rozhodnutí se přijímají v ústředích a financování probíhá též z ústředí, část takovýchto investic není registrována jako české investice v zahraničí. Nicméně znalosti českých odborníků hrají v těchto projektech významnou roli, a to především v jejich přípravných fázích.

V tabulce 5 je porovnávána struktura investic přicházejících a odcházejících. Výraznější odlišnosti lze nalézt pouze u obchodu a oprav a elektřiny, plynu a vody, což je logické.

Tabulka 5

Přímé zahraniční investice podle činností (1999, v %)

Ekonomická činnost	Obrat		Zaměstnanost	
	Ze zahraničí	Do zahraničí	Ze zahraničí	Do zahraničí
Zemědělství, lov, rybolov	0,1	0,0	0,1	0,0
Těžba a úprava	0,2	0,0	0,5	0,0
Zpracovatelský průmysl	37,1	24,1	51,4	44,6
Elektřina, plyn a voda	24,4	0,0	5,7	0,0
Stavebnictví	1,7	0,7	2,5	2,5
Obchod a opravy	24,1	64,3	14,6	28,5
Hotely a restaurace	0,5	0,0	2,3	0,6
Doprava a komunikace	5,6	0,2	7,0	1,6
Finanční zprostředkování	2,4	5,0	10,9	8,1
Nemovitosti	3,8	4,5	4,4	8,2
Ostatní služby	0,3	1,2	0,6	5,9
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0

Pramen: ČNB, vlastní propočty.

3. Vliv investic do zahraničí na domácí ekonomiku

Z literatury je patrné, že investice firem v zahraničí přispívají k dlouhodobému růstu firem operujících na světových trzích (viz Lall, 1996). V krátkodobém pohledu však mohou být investice v zahraničí vnímány jako negativní jev vedoucí ke strukturální nebo regionální nezaměstnanosti a omezující domácí kapitál, čímž se snižuje potenciál pro vytváření nových pracovních míst a růst. Předmětem kritiky bývá i přemísťování výroby do zahraničí a s ním spojený nárůst nezaměstnanosti a sociální napětí.

Zahraniční afilace v našem průzkumu zvýšily podíl investujících firem na trhu (81 % případů). Zahraniční investice přispívají k lepší znalosti trhu a umožňují přesněji odhadovat další rozvoj firem. Zlepšují též zpětnou vazbu od zákazníků (96 % případů). Mateřské společnosti ušetří tím, že pobočky přebírají odpovědnost za náklady na marketing a public relations v zahraničí.

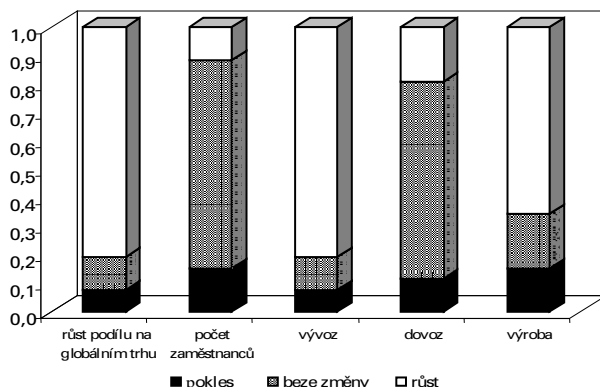
Podle průzkumu většina afilací zvýšila výrobu mateřských společností (65,4 % případů). Současně s tím 70 % firem nehlásilo ani změny zaměstnanosti v mateř-

ských společnostech ani v jejich dovozech. Rostla tedy produktivita práce a byly využívány rezervní kapacity.

Z hlediska dopadu investic v zahraničí na platební bilanci je třeba zmínit na jedné straně negativní vliv na kapitálový účet, na druhé straně růst vývozů (potřebná technologie v 81 % případů) vede ke zlepšování běžného účtu.

Graf 4

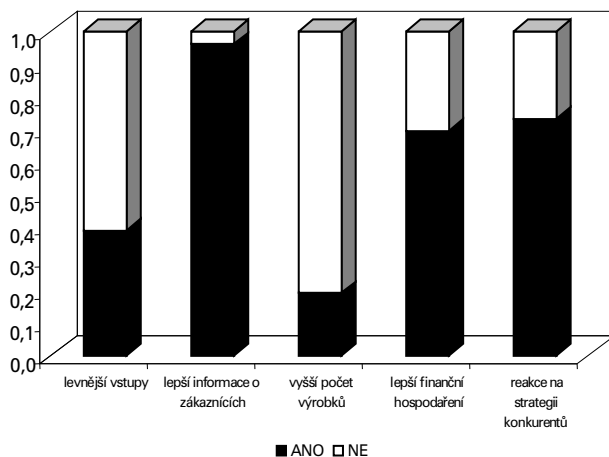
Efekty přímých investic na mateřskou společnost (v %)

Z průzkumu vyplynulo, že téměř v 70 % případů vedla investice v zahraničí ke zlepšení finančních ukazatelů mateřské firmy. Překvapivě se však většinou (61,5 % případů) nezlepšil přístup k levnějším vstupům ani se nezvýšil počet vyráběných výrobků (81 % případů).

Graf 5

Přínosy investic v zahraničí pro investující firmy (v %)

Analýza ukazuje, že investice do zahraničí jsou spojeny s restrukturalizací investujících firem. Na jedné straně jenom restrukturalizované a rostoucí firmy investují v zahraničí, na druhé straně investování do zahraničí umožňuje další restrukturalizaci investorské firmy. Zahraniční operace jsou klíčové pro konku-

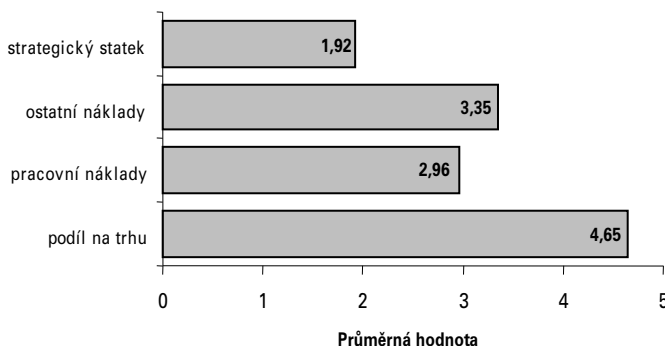
reneschopnost firem v malé ekonomice, jakou je Česká republika. Liberalizace obchodu může být na jedné straně důvodem pro snížení intenzity přímých zahraničních investic, jelikož je možné vstoupit na trh bez obchodních bariér levněji, na druhé straně však konkurence může importem nutit domácí firmy k hledání nových, vzdálenějších trhů, kam se vyplatí vstoupit formou zahraniční investice.

Obvyklou motivací pro přímé zahraniční investice je rozšíření trhu a přístup k levnějším zdrojům (viz Dunning, 1993). Zatímco dodatečný podíl na trhu znamená zvýšení produkce a vyšší efektivitu, levnější pracovní síla vede ke změně v alokaci výroby. Faktory podporujícími investice v zahraničí jsou potenciální poptávka nebo možnost vytvořit poptávku v dané zemi za předpokladu dostatečné kupní síly jejich obyvatel.

Z grafu 6 vyplývá, že v praxi českých investorů bylo důležitým motivem překonávání obchodních bariér, které existují ve vztahu k bývalým členům RVHP (liberalizace obdobná Evropské dohodě zde neproběhla). Příkladem může být přístup na vysoce chráněný polský automobilový trh, kdy vybudování montovny ŠKODA AUTO Polska S.A. bylo ekonomicky výhodnější než vývoz automobilů z ČR.

Graf 6

Důležitost motivů pro investování v zahraničí (hodnoceno vzestupně 1-5)

Za hlavní bariéry označovali respondenti nedostatek místních odborníků, nedostatek informací a specifické faktory, jako např. nejasnou vlastnickou strukturu, legislativní překážky v dané zemi či byrokracii. Průzkum odhalil, že téměř 70 % afilací jsou investice na zelené louce.

Tabulka 7

Obtíže při investování v zahraničí

	Průměrná známka	(%)
Nedostatek finančních zdrojů	3,38	18,3
Nedostatek personálu	3,88	21,0
Nedostatek informací	3,81	20,6
Specifické faktory hostitelské země	3,46	18,8
Specifické faktory investorské země	3,00	16,3
Jiné	0,92	5,0
Celkem		100,0

Závěrem je možno konstatovat, že z hlediska objemu jsou investice českých firem v zahraničí sice ještě velmi nízké, ale časem lze očekávat podobný vývoj jako v Irsku či Maďarsku, kde s několikaletým zpožděním po masivním přílivu zahraničních investic do země mají nyní přímé investice do zahraničí vyšší dynamiku. Součástí našeho průzkumu byla též otázka budoucích investičních záměrů v zahraničí. Výsledky šetření implikují, že v blízké budoucnosti lze očekávat růst českých investic v zahraničí, vývoj však bude ovlivněn faktory jak na straně domácí ekonomiky, tak hostitelských zemí. Z tohoto důvodu je jakákoliv predikce obtížná.

Literatura

Barry, F., Gorg, H., McDowell, A.: Outward FDI and Investment Development Path of Late-Industrializing Economy: Evidence from Ireland. Dublin, University College 2001 (WP01/08).

Bohatá, M.: Outward Foreign Direct Investment, Country Study: Czech Republic, Outward Internationalization Facilitating Transformation and EU Accession: The Case of Czech Republic, Hungary and Slovenia. PHARE ACE project No. P97-8073-R, 2001.

ČNB: Přímé zahraniční investice 2000. Praha, Česká národní banka 2000.

ČNB: Přímé zahraniční investice 1999 – 2000. Praha, Česká národní banka 2001.

Dunning, J. H., Narula, R.: *Foreign Direct Investment and Governments, Catalysts for Economic Restructuring*. London, New York, Routledge 1996.

Gradev, G.: CEE Countries in the EU Companies' Strategies of Industrial Restructuring and Relocation. Brussels, European Trade Union Institute 2001.

Kalotay, K.: Outward Foreign Direct Investment and Governments in Central and Eastern Europe: The Cases of the Russian Federation, Hungary and Slovenia. *The Journal of World Investment*, 2002, č. 2, s. 267-287.

Lall, S.: Transnational from Developing Countries: Impact on Home Economies. Mimeo. Background Paper for the FIAS High Level Roundtable on the Outward Foreign Direct Investment from the Newly Industrialized Economies in Asia. Bangkok, December 12-13, 1996.

Lall, S.: Competitiveness, Restructuring and FDI: an Analytical Framework. In: *The Competitiveness Challenge: Transnational Corporations and Industrial Restructuring in Developing Countries*. New York, UNCTAD 2000, s. 2-24.

Luostarinen, R.: *The Internationalization of the Firm*. Helsinki, Helsinki School of Economics and Business Administration 1979.

Svetlic, M., Rojec, M.: *Facilitating Transition by Internationalization*. Aldershot and Burlington, Ashgate 2003.

Vernon, R.: International Investment and International Trade in the Product Cycle. *Quarterly Journal of Economics*, 1966, s. 190-207.

Zemplerová, A.: Impact of Foreign Direct Investment on the Restructuring and Growth in Manufacturing. *Prague Economic Papers*, 1998, č. 5, s. 341-357.

Zemplerová, A., Benáček, V.: Foreign Direct Investment in the Czech Republic: Environment, Structure and Efficiency in the Manufacturing Sector. Prague, CERGE-EI 1997 (Working Paper No. 110).

www.unctad.org/en/subsites/dite

OUTWARD DIRECT INVESTMENT BY CZECH COMPANIES

Marie BOHATÁ, CMC Graduate School of Business, 2, 5. května Sq., CZ – 250 88 Čelákovice (e-mail: Marie.Bohata@yahoo.com); Alena ZEMPLINEROVÁ, Center for Economic Research and Graduate Education and Economics Institute, P.O. Box 882, Politických vězňů 7, CZ – 111 21 Prague 1 (e-mail: alena.zemplinerova@cerge.cuni.cz).

Abstract:

This study provides information on trends and role of the Czech outward foreign direct investment (OFDI) and evaluates the effects of the OFDI on parent companies. The analysis of trends is based on Czech National Bank data; the effects are evaluated through a unique set of data gathered through a sample survey. The stock of OFDI has grown slowly but steadily between 1993 and 2002. To date, about 80 per cent of OFDI is located in services and about 40 per cent in Central and East European countries (CEECs). The nature of OFDI in the EU is trade facilitating while the nature of OFDI in CEECs is tilted toward manufacturing. Much OFDI aims at avoiding a specific regulation in the home country or takes advantage of financial incentives in host countries. Our results indicate that OFDI is often related to parent company restructuring and is a precondition for maintenance and improvement of competitiveness.

Keywords: direct foreign investment, competitiveness, growth

JEL Classification: F21, F23, F43